ΤΟ ΚΑΣΤΡΟ ΤΟΥ ΕΠΑΧΤΟΥ

Χῶρες καὶ χωριὰ καὶ κάστρα ἔχουν κι᾽ αὐτὰ τὴ μοῖρα τους καὶ τὸ ριζικό τους καθὼς τἄχουν κ᾽ οἱ ἄνθρωποι. Καθὼς ἔχουν τὰ πεπρωμένα τους οἱ Φυλὲς καὶ τὰ Ἔθνη.

Τὸ κάστρο τοῦ Ἐπάχτου ἦταν ἔνδοξο τρεῖς χιλιάδες χρόνια, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ποῦ οἱ Δωριεῖς κατέβηκαν καὶ ναυπήγησαν ἐδῶ τὰ καράβια τους. Κ᾽ ἔπειτα στὸν Πελοποννησιακὸ πόλεμο, ποῦ ὁ Ἀθηναῖος ναύαρχος Τολμίδης ἔφερε κ᾽ ἐγκατάστησε τοὺς ἀποδιωγμένους Μεσσηνίους. Δυὸ ναυμαχίες ἔγιναν τότε μπροστὰ στὰ θαλασσινά του τείχη. Ὁ Φορμίων νίκησε τοὺς Πελοποννησίους. Κι᾽ ὅταν ὕστερα ὁ Λακεδαιμόνιος στρατηγὸς Εὐρύλοχος ἦρθε νὰ κυριεύσῃ τὸ Κάστρο, τὸ βρῆκε τόσο μεγάλο ποὺ δὲν τὸ προσπάθησε. Τῆς ἐποχῆς αὐτῆς μνημεῖο κλασσικὸ κι᾽ ἀθάνατο εἶναι ἡ περίφημη Νίκη τοῦ Παιωνίου. Τὴν ἀφιέρωσαν στὴν Ὀλυμπία οἱ Ναυπάκτιοι κ᾽ οἱ Μεσσήνιοι ὅταν νικήσανε τοὺς Ἀκαρνᾶνες. Καὶ κατόπι μήπως δὲν ἦταν τὸ Κάστρο τοῦ Ἐπάχτου ἐπισημότατο μέσα στὴν Αἰτωλικὴ Συμπολιτεία; Ποιὰ μεγάλη συνέλευσι δὲν ἔγινε σ᾽ αὐτό; Καὶ σὲ ποιὸ μεγάλο κίνδυνο δὲν ἔθρεψεν αὐτὸ τὶς τελευταῖες ἐλπίδες; Πόσα τράβηξε ἀπὸ γειτονικοὺς κι᾽ ἀπὸ μακρινοὺς ἐχθρούς! Μὰ καὶ πόσα τράβηξαν κάτω ἀπ᾽ τὰ ἀπόρθητα τείχη του Ἀχαιοί, Μακεδόνες, Ρωμαῖοι! Τί τυχερὸ ποὺ ἦταν τότε! Ποτὲ δὲν ἡσύχαζε. Ποιὰ εἶναι ἡ καλὴ τύχη τῶν ἀψύχων; Νὰ βασανίζωνται ὅσο πιὸ πολὺ οἱ ἀνθρώπινες ψυχὲς ὁλόγυρα καὶ καταμεσὶς στὴν ἀντικειμενικὴ δική τους ἀταραξία! Ὁ μεγαλύτερος ἐχθρὸς ἑνὸς Κάστρου πρέπει νὰ εἶναι ἡ εἰρήνη. Στὴν κατάστασί της

λησμονιέται καὶ ρεύει χωρὶς σκοπό, χωρὶς ἀξία. Ἔννοια σας, τέτοιον ἐχθρὸ δὲν τὸν γνώρισε τρεῖς χιλιάδες χρόνια τὸ Κάστρο τοῦ Ἐπάχτου. Ὅταν ὁ Φίλιππος ὁ Γ' μὲ τοὺς Μακεδόνες του ἔφτανε ἀντίπερά του, ἀκούστηκε τότε μιὰ γλυκειὰ φωνὴ γεμάτη πόθο εἰρήνης κι' ἀδελφοσύνης παλμό, φωνὴ βγαλμένη μέσ' ἀπ' τὸ Κάστρο. Ἦταν ὁ Ἀγέλαος. Οἱ ἀφανεῖς ἥρωες δὲν εἶναι λίγοι στὶς ἱστορίες τῶν ἐθνῶν. Οἱ ἀφανεῖς πολιτικὲς μεγαλοφυΐες ὅμως, λίγες εἶναι. Μπόρεσε κ' εἶδε μακρυά, μπόρεσε κ' αἰσθάνθηκε πλατειὰ ὁ Ἀγέλαος. Καὶ μπόρεσε νὰ τὸ φωνάξῃ δυνατὰ κι' ἀθάνατα στοὺς ἀλληλοσπαραγμένους Ἕλληνες. Ὁ Πολύβιος μᾶς ἔχει περισώσει τὴ δημηγορία του. Εἴμαστε ἀδελφοί, φώναξε στὸ Φίλιππο γιὰ νὰ τὸ ἀκούσουν ὅλοι. Ἀντὶ νὰ σκοτωνόμαστε μεταξύ μας, πρέπει νὰ ἑνωθοῦμε. Γιατὶ δὲν κινδυνεύουμε ὁ ἕνας μας ἀπ' τὸν ἄλλο. Κινδυνεύουμε ὅλοι μαζὶ ἀπ' τὴ Δύση! Σὲ λίγο πλάκωσαν οἱ Ρωμαῖοι. Ὁ ἐρχομός τους ἦταν μοιραῖος. Οἱ Ἕλληνες δὲν τὸν σταμάτησαν. Μὰ ὁ Ἀγέλαος εἶχε νικήσει, ἂν ὄχι τὸν ἐρχομό, τοὐλάχιστο τὸ μοιραῖο. Γιατὶ τὸ πρόβλεψε καὶ τὸ σάλπισε! Μ' ἕνα του λόγο εἶχε χαρίσει μιὰ νίκη στὸ Κάστρο τοῦ Ἐπάχτου. Τί κι' ἂν τὸ κυρίευσαν ἔπειτα ἀπὸ πολλὲς πολιορκίες οἱ Ρωμαῖοι; Εἶχαν κυριεύσει ὅλον τὸν κόσμο!

*
* *

Στοὺς βυζαντινοὺς αἰῶνες τὸ Κάστρο ποτὲ δὲν ξέπεσε, ποτὲ δὲ γνώρισε οὔτε τὴ λησμονιά, οὔτε τὴ γαλήνη. Ἕδρα τοῦ δευτέρου θέματος τῆς κυρίως Ἑλλάδος, δέσποζε σ' ὅλη τὴ Ρούμελη. Κι' ὅταν δὲν τὸ χτυποῦσαν ἀπέξω ἐχθροί, τὸ χτυποῦσαν οἱ στασιαστὲς ἀπὸ μέσα. Κι' ὅταν οὔτε αὐτοὶ εἶχαν ἀνάκαρα, τότε ξεσποῦσαν οἱ σεισμοὶ καὶ τὸ συντάραζαν καὶ τὸ ξεθεμέλιωναν γιὰ νὰ γίνῃ μολόγημα τῶν Χρονογράφων καὶ τοῦ κόσμου ὅλου. Μὰ πάλι ὀρθὸ βρισκότουν, γερὸ καὶ ἀπόρθητο. Ἔτσι τὸ παράλαβαν οἱ Βενετσάνοι ὅταν ἔπεσε στὰ χέρια τῶν Φράγκων ἡ Πόλη. Κ' ἔτσι τὸ λευτέρωσε ὁ Δεσπότης τῆς Ἠπείρου. Πόσες

φορὲς ἔγινε καὶ θὰ ξαναγίνη ἔνδοξο λάφυρο αἱματηροῦ πολέμου! Μὰ νά, ποὺ γίνεται μιὰ φορὰ καὶ εἰρήνης λάφυρο, χαρᾶς πεσκέσι. Προῖκα γίνεται τῆς βασιλοπούλας Θάμαρ κ' ἔτσι τὸ παίρνει ὁ Ταραντῖνος Φίλιππος. Βασιλικὸ καστέλλι γράφεται στὸ προικοσύμφωνο κ' ἡ σημαία μὲ τὰ κρίνα τῶν Ἀνδεγαυῶν κυματίζει πολλὲς δεκαετηρίδες στὰ περήφανα μεντένια του. Οἱ Ἀρβανίτες φύλαρχοι τὴν κατέβασαν. Οἱ Βενετσάνοι διώξανε τοὺς Ἀρβανίτες. Στὸν Αὐτοκράτορα τῆς Πόλης πῆγε πάλι. Μὰ ξανὰ στοὺς Βενετσάνους τὸ πού-

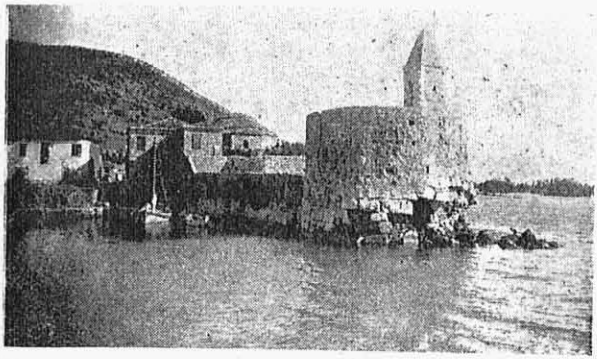

Εἰκ. 1. — Βενετσάνικος Πύργος τοῦ Λιμένος.

λησε — πεντακόσα δουκάτα! Ξεπεσμός. Βασίλεια ποὺ ἀρχίζουν νὰ πουλᾶνε τὰ κάστρα τους πολλὴ ζωὴ δὲν ἔχουν. Ὅμως τὰ κάστρα τί τὰ μέλλει; Φρουρὰ φτάνει νἄχουν κι' ἂς μιλάει ὅποια γλῶσσα θέλει! Σημαία φτάνει νὰ κυματίζη στὸν ψηλότερο πύργο τους κι' ἂς ἔχει ὅποιο καὶ νἄναι χρῶμα! Πόλεμοι φτάνει νὰ γίνωνται κάτω ἀπὸ τὰ τείχη τους κι' ὁ ἰσχυρότερος θἄναι πάντα ὁ νικητής! Νὰ ζοῦνε θέλουν τὰ κάστρα καὶ χωρὶς πόλεμο δὲν ἔχουν ζωή. Ποιὸς θὰ νικήση δὲν τὰ νοιάζει.

Τάχα γιατί τὸ Κάστρο τοῦ Ἐπάχτου ἔχθρα νὰ πιάση μὲ

τοὺς Βενετσάνους; Ἐπειδὴ τ' ὀμόρφηναν; Ἐπειδὴ τὸ ἰσχυροποίησαν; Ἐπειδὴ τῶκαναν πειὸ ξακουστὸ καὶ τῶδωκαν μερικοὺς αἰῶνες ἀκόμα ζωῆς καὶ δόξας; Ὄχι, ποτὲ δὲν τ' ἄκουσα τὸ Κάστρο, οὔτε ὅταν βουΐζει ὁ βοριᾶς στὶς ἄδειες κανονοθυρίδες τῆς τάπιας, οὔτε ὅταν παφλάζει τὸ κῦμα στὰ κουφοθέμελα μουράγια, ποτὲ δὲν τἄκουσα νὰ μιλάῃ ἐχθρικὰ γιὰ τοὺς Βενετσάνους, μὰ οὔτε γιὰ τοὺς Τούρκους, οὔτε γιὰ τοὺς Καταλάνους. Ὅλοι ἔχυσαν τὸ αἷμα τους γιὰ νὰ τὸ κάνουν πειὸ ἔνδοξο καὶ πειὸ ξακουσμένο. Αὐτοὶ ἔφυγαν καὶ πᾶνε. Αὐτὸ μένει στοιχειωμένο ἀπ' τὸ αἷμα ἐχθρῶν καὶ φίλων. Αἷμα ἀνθρώπινο! Πρέπει νὰ ξέρῃ κανεὶς νὰ τὰ ψυχολογήσῃ τ' ἄψυχα. Δὲν ἔχουν τὴν εὐμετάβολη ψυχολογία τῶν ἐμψύχων. Κάποτε μοῦ πέρασε ἡ ἰδέα πῶς ψυχολόγησα βαθειὰ τὸ Κάστρο τοῦ Ἐπάχτου.

Ἤρθαν οἱ Τοῦρκοι νὰ τὸ πάρουν ἀπ' τοὺς Βενετσάνους. Καὶ ξανάρθαν. Καὶ ξανάρθαν. Πασσάδες καὶ βεζύρηδες καὶ καπουτὰν-πασσάδες. Ἀπὸ στεριὰ κι' ἀπὸ θάλασσα. Ποτάμι χύθηκε τὸ αἷμα. Ἔβαψε ὁ γιαλός. Τὸ Κάστρο δὲν ἔπεφτε. Τρίτη φορὰ ἦρθε ὁ Σουλτάνος Βαγιαζὶτ μοναχός του. Κι' ὁ βενετσᾶνος προβλεφτὴς τὸ παράδωσε. Δὲ μποροῦσε νὰ τὸ κρατήσῃ ἄλλο. Ὁ ναύαρχος Λωρεδάνος εἶχε πνιγῆ. Ὁ Γριμάνης ἔφυγε. Ὁ Νταοὺδ-πασσᾶς ἀγκυροβόλησε στὸν κόλπο τοῦ Ἐπάχτου. Κι' ὁ βενετσᾶνος προβλεφτὴς παραδόθηκε. Ζουάνο Μόρη τὸν ἔλεγαν.

Τί καλὰ ποῦ τὸ πῆραν οἱ Τοῦρκοι! Ποιὸς ξέρει τάχα, ἂν δὲν τῶχαν παρμένο κι' ἂν στ' ὀχυρὸ λιμάνι του δὲν φώλιαζαν οἱ φοῦστες τῶν Ἀλτζερίνων κουρσάρων, ποιὸς ξέρει ἂν θὰ ξυπνοῦσε τόσον σύγκαιρα ὁ φόβος τῆς Εὐρώπης; Ποιὸς ξέρει ἂν θὰ γινότουν ἡ ναυμαχία τοῦ Ἐπάχτου; Ποιὸς ξέρει ἂν θὰ ὑπῆρχε ὁ Δὸν-Ζουὰν στὴν ἱστορία αὐτῶν τῶν θαλασσῶν κι' αὐτῶν τῶν Κάστρων;

Ἔδωσε τ' ὄνομά του στὴ μεγαλύτερη ναυμαχία τοῦ μεσαιῶνα κ' ἔκλεψε τὴ δόξα της. Ἀνατολὴ καὶ Δύση κόμπο δέθηκαν στοῦ Ἐπάχτου τὸ Κάστρο. Ὁ Σταυρὸς καὶ τὸ Μισοφέγγαρο στάθηκαν δεξιά του κι' ἀριστερά του.

Ἡ Μέκκα καὶ ἡ Ἱερουσαλὴμ τῶβαλαν στὴ μέση καὶ τοῦ ἀντιφέγγισαν ὅλη τους τὴ δόξα. Ἔλαμψε ἀπὸ αἰώνια χαρὰ ὅταν τὰ κανόνια βροντοῦσαν, οἱ γαλέρες βούλιαζαν καὶ τ' ἀνθρώπινο αἷμα, κόκκινο κι' ἀπ' τὴς δυὸ μεριές, ἔβαφε τὴ θάλασσα. Ὅταν οἱ χριστιανοὶ νίκησαν δὲν πρόσθεσε καθόλου ἄλλη χαρὰ στὴν αἰώνια χαρά του!

Μὰ ἡ Βενετιὰ δὲν τὸ ξέχασε. Τὸ ξαναπῆρε ἀπ' τοὺς Τούρκους. Κι' ὅταν οἱ Τοῦρκοι ἦρθαν νὰ τὸ ξαναπάρουν ἔγινε κι' ἄλλος πόλεμος τρανός. Ὁ τελευταῖος!

*
* *

Τί ἄτυχοι ἔπειτα καιροί! Παραδομένο μὲ συνθήκη ἀπ' τὴ Βενετιὰ στὸ Σουλτάνο, πέφτει ἕναν αἰῶνα σὲ ἱστορικὸ λήθαργο. Δὲν ζῆ. Καλά, δὲν πολεμοῦν οἱ ἄνθρωποι; Δὲν πεινοῦν; Δὲν φιλοδοξοῦν; Δὲν αὐγατίζουν; Δὲν ἔχουν βασιλιάδες πειά; Παράξενο!

Καὶ φτάνουμε στὸ 21. Τὰ κιτρινωπὰ τείχη τοῦ βουνοῦ καὶ τὰ μουντὰ τείχη τοῦ πελάγου ἀντιλαμπίζουν τὴς ἱερὲς φλόγες τῆς μεγάλης πυρκαγιᾶς. Ἡ ψαλμωδία τῆς Ἁγίας Λαύρας ἀντιλαλιέται μαγικὰ ἀπ' τὶς βουβὲς τάπιες.

Λευτεριά; Δὲν τὴν νοιώθει τὸ Κάστρο τὴν ἀξία της! Πόλεμος; Αὐτὸς μονάχα ἔχει ὅλη τὴν ἀξία! Ἂν εἶναι σκλάβοι ἂς πολεμοῦν. Κι' ἂν εἶναι φιλόδοξοι ἂς πολεμοῦν πάλι. Ἂς πολεμοῦν κι' ἂν εἶναι φιλάργυροι. Ἂς πολεμοῦν κι' ἂν ἀγαποῦν τὶς γυναῖκες. Ἂς πολεμοῦν κι' ἂν ἔχουν ἕνα βασιλιὰ τρελλὸ καὶ ἀχόρταγο. Ἂς πολεμοῦν πάντα! Τὸ αἴτιο δὲν ἔχει καμμιὰ σημασία. Ὅλη τὴ σημασία τὴν ἔχει τὸ ἀποτέλεσμα, ὁ πόλεμος. Ἢ δὲν πρέπει νὰ γίνεται καθόλου, γιὰ τίποτα. Ἢ πρέπει νὰ γίνεται πάντα, καὶ γιὰ τὸ τίποτα. Καὶ γίνεται. Καὶ θὰ γίνεται. Αὐτὸ εἶναι τὸ κήρυγμα τῶν Κάστρων. Καὶ τοῦ κάθε καστροπολεμίτη τὸ μυστικό.

Ὅταν ἀντιλαλήσανε οἱ πολεμικὲς σάλπιγγες τὸ Κάστρο τοῦ Ἐπάχτου ἀνατρίχιασε μέσ' ἀπ' τὰ βαθειά του χιλιόχρονα θεμέλια. Τί νἄναι πάλι τούτοι; μουρμούρισε μὲ τὴ βαθύλαλη ἠχὼ τῶν ὑπόγειων θόλων του. Τάχα νἄναι Λο-

κροί; Ἢ μήπως Δωριεῖς; Μπορεῖ καὶ Ἀθηναῖοι! Ἔτσι μπορεῖ καὶ Σπαρτιάτες, Θηβαῖοι Ἀχαιοί, Ἀκαρνᾶνες. Ἂν εἶναι Μακεδόνες; Κι' ἂν εἶναι Ἰλλυριοὶ μὲ τὸ Σκερδιλαΐδα; Ρωμαῖοι θἄναι! Ὄχι, Βυζαντινοί! Μὴν εἶναι Φράγκοι; Μὴν εἶνε Βενετσάνοι; Θέλεις νἄναι τῆς Ἠπείρου οἱ Κομνηνοί; Ἢ μὴ τοῦ Μπούα οἱ Ἀρβανιτόβλαχοι; Νορμανδοί; Καταλάνοι; Ἂς εἶναι κ' οἱ Χριστιανοὶ τοῦ Δὸν Ζουάν! Ἂς εἶναι καὶ τῆς Μάλτας Ἱππότες; Λὲς νἄναι τῆς Δαλματίας οἱ κουρσάροι Οὐσκόκοι; Κλέφτες; Ἀρματωλοί; Τοῦρκοι; Ἕλληνες; Ὅλοι γνώριμοι! . . . Τόσοι γνώριμοι! . . .

Ὅποιοι καὶ νἄναι, αἷμα θὰ χύσουν, δόξα θὰ δώσουν. Τὸ Κάστρο δὲν τὸ νοιάζει ποιοί! Ἄλλοι θὰ τὸ ρήχνουν, ἄλλοι θὰ τὸ ξαναφκιάνουν. Ὅλοι θὰ τὸ λαχταροῦν. Ποιοὶ τὸ χάνουν, ποιοὶ τὸ παίρνουν, ὅλοι τους γιὰ τὸν ἴδιο σκοπὸ τὸ θέλουν, ὅλοι τους ὅμοια θὰ τὸ μεταχειριστοῦν. Ἐκεῖνοι ποὺ τὸ γκρεμίζουν σήμερα ἀπέξω θὰ τὸ χτίζουν αὔριο ἀπὸ μέσα. Κ' ἐκεῖνοι ποῦ χύνουν σήμερα τὸ αἷμα τους νὰ μὴν παρθῆ, θὰ τὸ χύνουν αὔριο γιὰ νὰ παρθῆ. Τρεῖς χιλιάδες χρόνια τὰ ἴδία καὶ τὰ ἴδια . . .

Ὅμως ὁ ἀφέντης ὁ τωρινὸς τοῦ Κάστρου — ἀφέντης ἢ σκλάβος του; — καρφώνει τὶς σιδερόπορτες, ἁλυσοδένει τοῦ λιμανιοῦ τὴ μπούκα, ἁρματώνει τὶς τάπιες μὲ κανόνια. Ἂς ἔρθουν νὰ τὸ πάρουν! Αὐτὴ ἡ χρυσὴ περηφάνεια κι' αὐτὴ ἡ σιδερένια αὐτοπεποίθηση προσανάβουν τοὺς μεγάλους πολέμους. Τὸ Κάστρο ὑψώνει τὴν κορφή του στὸν οὐρανό, βυθίζει τὰ θεμέλια του στὴ ρίζα τῆς θάλασσας καὶ κάνει τὸ μέσα μέρος πὼς εἶναι, χωρὶς ἀμφιβολία, ἄπαρτο! Ὅμως τ' ἀπέξω μέρος χαμηλώνει λίγο στὰ ξένα ἄτια τὶς τάπιες του καὶ λέει μυστικὰ στὰ παλληκάρια πὼς ἐν εἶναι ποτὲ ἄπαρτο γιὰ τοὺς ἀντρειωμένους!

*
* *

Καὶ νά, ποὺ τὸ Μάη μῆνα δὲν πρασίνισε μόνον ὁ κάμπος τοῦ Μόρνου ἀπ' τὰ σπαρτὰ καὶ δὲν κιτρίνισε μόνον τ' ἀντικρινὸ βουναλάκι ἀπ' τὰ σπάρτα παρὰ καὶ τὸ πέλαγο

ἀσπρολουλούδιασε ἀπ᾽ τὰ πανιὰ τῶν δικάταρτων καὶ γύρω οἱ ράχες ἀπ᾽ τῶν παλληκαριῶν τὶς φουστανέλλες. Εἶχε κι᾽ ὁ πόλεμος ἄνοιξη. Εἶχε καὶ τὸ Κάστρο χαρά. Τρομαγμένες σαλπάρουν οἱ Τούρκικες κορβέτες ἀπ᾽ τὴν Πάτρα κι᾽ ὁλάρμενες τρέχουν στοῦ γέρικου Κάστρου μας τὸν προστατευτικὸν ἴσκιο. Ἀπέξω ἐκεῖ ἀρμενίζουν φοβεριστὰ τὰ ἑλληνικὰ δικάταρτα, ὑδραΐϊκα, σπετσιώτικα, γαλαξειδιώτικα μὲ τὸ Δημήτρη Βῶκο Μιαούλη καὶ τὸ Νικολὸ Μπό-

Εἰκ. 2. — Ὀρεινὸς Πύργος τοῦ Κάστρου.

ταση καπεταναίους. Σὰν τὰ κλωσσοπούλια στὶς φτεροῦγες τῆς κλώσσας ἔχουν τρυπώση κάτω ἀπ᾽ τὰ μουράγια τοῦ Κάστρου τὰ Τούρκικα. Τοῦ κάκου τοὺς ρίχνονται τὰ ὑδραΐϊκα γεράκια κ᾽ οἱ σπετσιῶτες θαλασσαετοί. Δὲ μποροῦν νὰ τὰ ζυγώσουν. Ἡ κλῶσσα κακαρίζει μὲ τὰ κανόνια της τρομαχτικά! Τότε βγάζουν οἱ θαλασσινοὶ κανόνια στὴ στεριὰ καὶ δυναμώνουν τοὺς στεριανοὺς κι᾽ ἀρχίζει ὁ πόλεμος ἔτσι ὅπως τὸν ποθοῦσε αἰῶνα τώρα τὸ Κάστρο. Γιατί σώπασαν τὰ ἑλληνικὰ κανόνια ἐκεῖ ἀπέξω στὸ Γουλᾶ ποὖηνε στημένα; Σκοτώθηκε ὁ κανονάρχης Ὀρλάνδος καὶ

τώρα ποιὸς θὰ ρήχνη σὰν αὐτόν; Ἀπείραχτο στέκει τὸ Κάστρο. Οἱ τάπιες του μὲ φρωνὴ βαρειὰ διαλαλοῦν πὼς δὲν παίρνονται μὲ τόσο λίγο αἷμα καὶ τὰ μεντένια του μὲ μιὰ φωνὴ ψιλώτερη ξεφωνίζουν πὼς δὲν πατιοῦνται μὲ τόσο λίγον κόπο. Οἱ καστροπολεμίτες, θαλασσινοὶ καὶ στεριανοί, μαζεύονται στὴ ναυαρχίδα νὰ ἰδοῦν πῶς θὰ συντιμιάσουν καλύτερα τὸν πόλεμο. Πρέπει νὰ πέσῃ τὸ Κάστρο τοῦ Ἐπάχτου. Πρέπει νὰ παρθῇ! «Ἓν ἐκ τῶν πρώτων μελημάτων θέλει εἶσθαι ἡ ἅλωσις τοῦ φρουρίου τῆς Ναυπάκτου», γράφει τῆς Ἀρχῆς ἡ προκήρυξη. Μὰ πῶς νὰ πέσῃ; Σὰν τὰ καράβια, ποὺ τρεμοσαλεύουν ἀλαφρὰ στοῦ Κορινθιακοῦ τὸ κῦμα, ἔτσι σαλεύουν καὶ τῶν ἀρχηγῶν οἱ γνῶμες πότε γυρίζοντας στὴ μιὰν ἀπόφαση καὶ πότε στὴν ἄλλη. Ἐκείνη τὴν ὥρα ἕνας ἀλαφροΐσκιωτος θἄβλεπε νὰ φτερουγίζουν τάχα γύρω στὰ σεβάσμια τείχη ἱερὲς σκιὲς ἀθανάτων — ὅλους τοὺς στρατηγοὺς καὶ τοὺς ναυάρχους ὅσους ἡ μοῖρα τῶν πολέμων τριάντα αἰῶνες τώρα τοὺς ἔχει στροβιλίσει περίγυρα σ᾽ αὐτὸ τὸ Κάστρο, ἄλλους πολιορκητὲς κι᾽ ἄλλους ὑπερασπιστές του, καστροπολεμίτες ξακουσμένους, ποὺ τὸ δόξασαν καὶ τοὺς δόξασε κ᾽ ἴσως — ποιὸς ξέρει! — κατοικοῦν ὅλοι μαζὶ αἰώνια στὸν Ἄλλο Κόσμο τὸ ἰδανικό του ὁμοίωμα, σὰ νὰ ποῦμε τὴν ψυχή του. Ἀνήσυχες οἱ ἱερὲς σκιές, σὰν ὑπέρτεροι κυρίαρχοι τοῦ Κάστρου, ἀόρατοι κι᾽ ἀκατάλυτοι, κυρίαρχοι τῆς ἱστορίας του, τῆς δόξας του καὶ τῆς αἰώνιας ζωῆς του, φτερουγίζουν περίγυρά του καὶ ὁραματίζονται τὰ νέα του μελλούμενα.

Θἄειν᾽ ἀνάμεσα σ᾽ αὐτοὺς ὁ Ἀριστόδημος, ὁ Τήμενος κι᾽ ὁ Κρεσφόντης παιδιὰ τοῦ Ἡρακλείδη Ἀριστομάχου, ὁ Τολμίδης κι᾽ ὁ Φορμίων, ναύαρχοι Ἀθηναῖοι, ὁ Κνῆμος κι᾽ ὁ Εὐρύλοχος, στρατηγοὶ Λακεδαιμόνιοι, ὁ Δημοσθένης κι᾽ ὁ Προκλῆς, στρατηγοὶ Ἀθηναῖοι, ὁ Θηβαῖος Ἐπαμεινώνδας κι᾽ ὁ Μακεδὼν Φίλιππος ὁ Ἀμύντου, ὁ Ἀχαιὸς Ἄρατος κι᾽ ὁ Ἰλλυριὸς Σκερδιλαΐδας, οἱ Αἰτωλοὶ Δωρίμαχος, Σκόπας, Ἀγήτας καὶ Κλεόνικος, ὁ εἰρηνοποιὸς Ἀγέλαος, οἱ Ρωμαῖοι, ὕπατος καὶ στρατηγός Ἀκίλιος Γλαβρίων, Τίτος Κόϊντος, ὁ βυζαντῖνος Θεματάρχης Μωρογεώργης, ὁ Μιχαὴλ

Ἄγγελος Κομνηνὸς Δεσπότης τῆς Ἠπείρου, ὁ Ταραντῖνος Φίλιππος, ὁ Ἀρβανιτόβλαχος πολέμαρχος Μπούας Σπάτας, οἱ Βενετσάνοι στρατηγοί, ναύαρχοι καὶ προβλεπταὶ Λωρεδάνος, Γριμάνης, Ζουάνος Μόρης, Θαδαῖος Γραδενῖγος, Ἰωσὴφ Μαρία Μέλης, Μάρκος Βενιέρος, Βανδραμῖνος, Βατάλλια, Λαβόϊα, Βόλο, Ἰσίη, οἱ Τοῦρκοι Σουλτάνοι καὶ πασσάδες Ἀμάρ, ὁ γυιὸς τοῦ Τουραχάν, Σουλεϊμάν, ὁ εὐνοῦχος, ὁ βεηλέρβεης Μουσταφᾶς, ὁ ναύαρχος Νταούδ, ὁ βεηλέρβεης Σινάν, ὁ Βαγιαζὶτ Γ΄ ὁ ἴδιος, ὁ Μουεζινζαδὲ - Ἀλῆς, ὁ Οὐλοὺτζ - Ἀλῆς βεηλέρβεης τοῦ Ἀλγεριοῦ, ὁ βεηλέρβεης τῆς Τριπόλεως Τζαφέρ, ὁ Χασὰν - πασσᾶς, γυιὸς τοῦ Χαϊρεδὶν Βαρβαρόσσα, ὁ Περτὲβ - πασᾶς, ὁ Χαλὴλ - πασσᾶς τῶν Ἰωαννίνων, ὁ Ἰνφάντης τῆς Ἱσπανίας Δὸν Ζουὰν ὁ Αὐστριακός, ὁ ναύαρχος τοῦ Πάπα δοὺξ Κολώνα, ὁ ναύαρχος τῆς Σικελίας Ἰωάννης Κορδόβα, ὁ ναύαρχος τῆς Νεαπόλεως Ἄλβαρος Βαζάνος, μαρκήσιος τοῦ Σάντα - Κρότσε, ὁ ναύαρχος τῆς Σαβοΐας Ἀλέξανδρος Φαρνέζιος, δοὺξ τῆς Πάρμας, ὁ ναύαρχος τῆς Γένουας δοὺξ Οὐρβανός, ὁ μέγας Ταξίαρχος τῆς Καστιλλίας, ὁ Καθηγούμενος τῆς Μάλτας οἱ Βενετσάνοι Ναύαρχοι Σεβαστιάνος Βενιέρος, Βαρβαρῖγος, Ἀνδρέα Δόρια, Μαλιπιέρης, ὁ ἀθάνατος ποιητὴς τοῦ Δὸν Κιχώτη, Θερβάντες, ὁ ἀρχιπειρατὴς Ντουρὰτζ - μπέης.

Ὅλοι αὐτοὶ καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἀκόμα, πολλῶν ἐθνῶν καὶ πολλῶν ἐποχῶν διαλεχτοὶ πολεμάρχοι, τριάντα αἰώνων καστροπολεμῖτες, ποῦ τὸ δόξασαν καὶ τοὺς δόξασε τὸ Κάστρο τοῦ Ἐπάχτου, συνάζονται, ἱερὲς σκιές, περίγυρα στὰ τείχη του καὶ σιωπηλοί, ἀθώρητοι, ἀθόρυβοι δραματίζονται τὰ νέα του μελλούμενα μέσα στὸν καινούργιο μεγάλο πόλεμο, ποὺ ξέσπασε μὲ ἀλλοιώτικη ὁρμὴ καὶ μὲ χρυσὴ ἀναγεννήτρα φλόγα λείχει τὰ σκλαβωμένα ἐδάφη τῆς Ἑλλάδας. Ἀλλοίμονο, πόσο φτωχὰ κι' ἄδοξα εἶναι τὰ ὁράματά τους! Ἡ Τούρκικη σημαία κυματίζει ἀκατάλυτη, πέρα - πέρα τοῦ πολέμου, ἀπάνου στὸ Κάστρο! Οὔτε σφιχτὲς πολιορκίες, οὔτε ἡρωϊκὲς ἔφοδοι, οὔτε περίδοξες ἁλώσεις, οὔτε ἄφθονο αἷμα γενναίων ἐκεῖ κάτω στὰ θαλασσοθέμελα μουράγια, ἐκεῖ ψηλὰ στὰ οὐρανοφίλητα μεντένια

του! Ὁ πόλεμος μαίνεται ὁλόγυρά του μὰ τὸ φοβᾶται καὶ τ' ἀποφεύγει. Ἡ χρυσὴ ἀναγεννήτρα φλόγα οὔτε ποὺ τ' ἀγγίζει ἀπὸ σιμά. Τί κατάρα! Καὶ νἄναι ἕνας τέτοιος ἔνδοξος, ξακουσμένος, κοσμοϊστορικὸς πόλεμος. Ἡ χορεία τῶν ἱερῶν σκιῶν, τῶν ἀοράτων αἰωνίων κυριάρχων τοῦ Κάστρου, τοῦ κάκου θὰ περιμένη νέους διαλεχτούς, νέους ἀθανάτους. Δὲν ἔρχονται! Κάπου ξεκινάει ὁ ξανθὸς Βύρων. Μὰ δὲ φτάνει οὔτε καὶ αὐτὸς ἕως τὴν ἄϋλη δική τους κατασκήνωση! . . .

*
* *

Ὅμως οἱ Ἀρχηγοὶ τῆς στεριᾶς καὶ τοῦ στόλου ἀποφασίζουν τὴ μέρα ἐκείνη, ἐπάνω στὸ λικνιστικὸ κῦμα τοῦ Κορινθιακοῦ, νὰ χτυπήσουν πρῶτα τὸ Καστέλλι (Ἀντίρριο), ποὺ σὰν παλληκαράκι ἀπειροπόλεμο στέκει ἀπόδιπλα στὸ στενό, κ' ἔπειτα νὰ χυμήσουν στὸ γέρικο Κάστρο, τὸ δυσάλωτο, τὸ βαρυθεμελιωμένο σὲ βουνὸ καὶ σὲ πέλαγο. Γιὰ τὴ νύχτα τῆς 6 τοῦ Ἰουνίου ὁρίζουν τὴν ἔφοδο. Ἑτοιμάζονται μέσα στὰ καράβια οἱ σκάλες καὶ τ' ἄλλα σύνεργα γιὰ τὴν ἐκπόρθηση. Ὁ Διαμαντῆς Χορμόβας ἔχει δηλώσει: «Ἐγὼ θ' ἀνεβῶ πρῶτος στὸ Καστέλλι. Ὅποιος εἶναι παλληκάρι ἂς ἔρθη κοντά μου!» Τετρακόσιοι βγῆκαν κ' ἔδωσαν τῷ λόγο τους. Ὁ Καπετὰν-Διαμαντῆς κράτησε τὸν δικόν του. Πρῶτος ἀνέβηκε στὸ Καστέλλι καὶ πήδησε ἀπάνω στὰ μεντένια του. Μὰ πόσο λίγοι τὸν ἀκολούθησαν! Σκοτώθηκαν ὅλοι. Οἱ ἄλλοι δείλιασαν. Τὸ Καστέλλι ξανάμεινε στὰ χέρια τῶν Τούρκων. Ποιὸς τολμάει νὰ τὰ βάλη μὲ τὸ μεγάλο Κάστρο τὸ ἀπρόσιτο;

Νέα βουλὴ γίνεται στὰ καράβια νὰ προσπαθήσουν νὰ κάψουν μὲ μπουρλότο τὸν ἐχθρικὸ στόλο πῶχει λουφάξη στῶν μουραγιῶν τὸ ἀπόγωνο. Ὁ Κανάρης κι' ὁ Παπανικολῆς δὲν ἔχουν ἀκόμη σηκώσει μεσούρανα τὴ φλογολάμπαδη δόξα τοῦ μπουρλότου. Πᾶνε μόνο δέκα μέρες ἀπὸ τὴ νύχτα ποὺ ὁ Παπανικολῆς πυρπόλησε τὸ πρῶτο Τουρκικὸ δίκροτο στῆς Ἐρισοῦ τ' ἀκρογιάλι. Καὶ βέβαια τὸ κατόρθωμά του δὲν ἔχει ἀκόμα διαλαληθῆ στὸν κόσμο. Τί

χαρὰ γιὰ τὸ Κάστρο ν᾽ ἀντιφεγγίση κι᾽ αὐτὸ μιὰ τόσο φοβερὴ φλόγα! Ὅλος ὁ κόσμος θὰ ξαναμιλήση γιὰ τοῦ Λεπάντου τὴ θάλασσα καθὼς στὰ 1571, τὸν καιρὸ τοῦ Δὸν - Ζουάν. Μὰ δὲν ἦταν γραφτό.

Ἑτοίμασαν ἕνα Γαλαξειδιώτικο καΐκι καὶ τῶκαμιαν μπουρλότο. Ἕνας τιμονιέρης μοναχὸς θὰ τ᾽ ὁδηγοῦσε καὶ θὰ τὸ κολλοῦσε στὰ Τουρκικὰ δίκροτα. Ρώτησαν οἱ Καπεταναῖοι ποιὸς ἀπ᾽ ὅλους θέλει νὰ ρηχτῆ στὸν ἔνδοξο κίν-

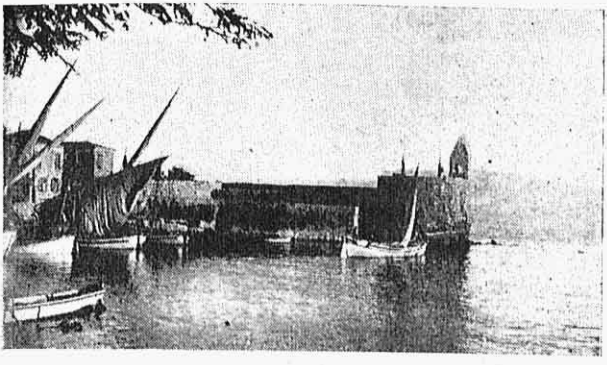

Εἰκ. 3. — Τὰ μουράγια, ὅπου ἐμαρτύρησεν ὁ Παξινός.

δυνο. Ἕνα ροδοκόκκινο παλληκάρι εἴκοσι χρονῶν βγῆκε στὴ μέση: — Ἐγώ! Ἦταν ὁ Γιῶργος Ἀνεμογιάννης, ὁ Παξινός, Τί θέλεις; τὸν ρώτησαν οἱ καπεταναῖοι. «Ἂν σκοτωθῶ, ἀπάντησε, κοκκινίζοντας ἀπ᾽ τὴ ντροπὴ ἀντὶ νὰ κιτρινίση ἀπ᾽ τὸ φόβο, στεῖλτε ὅ,τι εὐχαριστηθῆτε στὸ νησί, στὴν ἀρρεβωνιαστικιά μου!». Ἔφυγε καὶ δὲν ξαναγύρισε. 10 Ἰουνίου 1821. Προτοῦ κολλήση τὸ μπουρλότο στὰ Τούρκικα, φούντωσε ἡ φωτιά. Πήδησε ὁ Παξινὸς στὴ θάλασσα καὶ κολυμπῶντας τιμόνιζε. Οἱ Τοῦρκοι τὸν κατάφτασαν μὲ τὶς βάρκες. Μ᾽ ἕνα κουπὶ τὸν ἐχτύπησαν στὸ κεφάλι. Ζαλίστηκε. Τὸν ἔπιασαν ζωντανό. Ἔστειλαν οἱ

καπεταναῖοι νὰ τὸ ξαγοράσουν τὸ παλληκάρι, τό ἀταίριαστο. Μὰ ὁ πασᾶς τοῦ Ἐπαχτου δὲν δέχτηκε. Τὸν ἔψησε ζωντανὸ ἀπάνω στὰ μουράγια καὶ κρέμασε τὸ τσουρουφλισμένο κορμί του ἀπὸ ἕνα κανόνι νὰ τὸ βλέπουν οἱ Ἕλληνες. Ὁ ἀφανὴς ἥρωας! Μὲ τί δίκιο παράπονο θὰ περιπλανιέται στὸν Ἄλλο Κόσμο, ἄγνωστος αὐτός, ἀστεφάνωτος, δίπλα στὸν ἀποθανατισμένο Θανάση Διάκο . . . Ὅμως τὸ Κάστρο ἀνατρίχιασε μὲ παράξενο τρόπο ὅταν ἔτριζε ἡ φωτιὰ τοῦ Παξινοῦ ἀπάνω στὰ κυματόδαρτα μουράγια του.

*
* *

Ὁ Ἑλληνικὸς στόλος σήκωσε τὰ πανιά, πέρασε τὰ στενὰ καὶ χάθηκε στὸν κόλπο τῆς Πάτρας. «Ποῦ θὰ πᾶς! Θὰ ξαναρθῆς!» συλλογίστηκε μυστικὰ τὸ Κάστρο. Μὰ πέρασαν ὀχτὼ χρόνια πολέμου καὶ δὲν ξανάρθε. Ὀχτὼ χρόνια πολέμου καὶ δὲν ξανάρθε οὔτε στόλος, οὔτε στρατός. Τί κατάρα! Ἀπ᾽ ἄκρη σ᾽ ἄκρη τοῦ Μωριᾶ καὶ τῆς Ρούμελης φρούμαζε τοῦ πολέμου τὸ ἄτι, ἐδῶ ἡ ἀνάσα του σκορποῦσε φλόγες, ἐκεῖ τὸ πέταλό του ἄνοιγε αἱματοπηγή, μόνο στοῦ Ἐπάχτου τὸ Κάστρο δὲν πλησίασε. Σὰ θλιβερὸ νησί, σκοτεινὸ κι᾽ ἄδοξο, ὑψωνότουν μὲ τὴν ἀγέρωχη κορμοστασιά του ἀνάμεσα σὲ μιὰν ἀπέραντη θάλασσα ὅλο ἀπὸ φλόγες κι᾽ ἀπὸ αἵματα. 1821, 1822, 1823, 1824, 1825, 1826, 1827, 1828. Σὰν λευκὲς ἄγραφες σελίδες στὴν ἱστορία του γυρίζουν καὶ περνοῦν τὰ πολεμικὰ χρόνια. Μόνον στὰ 1824 στοχάστηκε νὰ τὸ ξαναζυγώση ἡ δόξα. Ὁ λόρδος Βύρων ὠργάνωνε τοὺς Σουλιῶτες του στὸ Μεσολόγγι καὶ ἱάλεξε τὸ Κάστρο τοῦ Ἐπάχτου γιὰ νὰ πρωτοβαφτιστῆ τὴ φωτιὰ τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνα. Τί θεῖος οἶστρος! Ποιὰ μεγαόπρεπη πινδαρικὴν ὠδὴ θἄγραφε μὲ τὸ αἷμα του ἐπάνω τὴν παμπάλαια περγαμηνὴ τοῦ Κάστρου! Πορθητὴς τῆς Ναυπάκτου. Ἡ πολεμική του φήμη θὰ ὑψωνότουν ἕως τὴ φήμη τοῦ Δὸν-Ζουάν. Μὰ τὰ πεπρωμένα τοῦ Κάστρου εἶχαν ἐφτασφραγιστῆ μὲ τὴν ἀλύμαντη βούλα τοῦ ἱστορικοῦ θανάτου. Ὁ λόρδος πέθανε στὸ Μεσολόγγι. Καὶ τὸ χιλιό-

χρονο Κάστρο ἔμεινε πεσμένο στὴν κακορρίζική του ἀφάνεια.

Τοῦ κάκου ὁ ἥλιος τοῦ χρύσωνε κάθε πρωΐ τὸ περήφανό του πολυποίκιλτο διάδημα. Τοῦ κάκου ἡ δύση τὸ αἱματόβαφε κάθε βράδυ μὲ τὴν ἄχνα τῶν μαρτυρικῶν αἱμάτων τοῦ Μεσολογγιοῦ. Τοῦ κάκου ἡ Ἄνοιξη τὸ γέμιζε ἀνθοδάφνες καὶ μυρτιές. Τοῦ κάκου ἀντιλαλοῦσαν στοὺς θόλους του οἱ Τούρκικες σάλπιγγες. Τοῦ κάκου ἡ κόκκινη σημαία μὲ τὸ μισοφέγγαρο κυμάτιζε περήφανα καὶ θριαμβευτικὰ στὴν πειὸ ψηλὴ τάπια. Ἡ χαρὰ τοῦ Κάστρου εἶχε σκοτωθῆ ἔξω ἀπ' τὸν πόλεμο. Μαραζωμένο ἔστεκε στὴν ἄκρη του, κεραυνοβολημένο ἀπ' τὴν ἀνεπάντεχη δυσμένεια τοῦ Ἄρη. Τρεῖς χιλιάδες χρόνια οἱ Μοῖρες τοῦ πολέμου δὲν ἔπαψαν νὰ τοῦ χαμογελοῦν καὶ νὰ τὸ γλυκοχαϊδεύουν. Καὶ τώρα νὰ τὸ ἀποστραφοῦν ἔτσι! Τὰ γέρικα στοιχειά, ποὺ κατοικοῦσαν ὁλοζώντανα τριάντα αἰῶνες στὰ αἱματοπότιστα ἔγκατά του, ἀνατρίχιασαν μ' ἕνα πικρὸ προαίσθημα θανάτου. Τόσο ἦταν!

* * *

Τὶς 12 Μαρτίου τοῦ 1829 λίγες κανονιὲς τάραξαν τὸ ψυχομαχητὸ τῶν Κάστρων. Ὁ Αὐγουστῖνος Καποδίστριας μὲ τὴ φρεγάτα «Ἑλλὰς» ποὺ τὴν κυβερνοῦσε ὁ Μιαούλης, βομβάρδιζε τὸ Καστέλλι. «Ἀκόμα ὁ πόλεμος;» ρωτήθηκαν τὰ Κάστρα καὶ μιὰ ἐλπίδα γαργάλισε τὰ γέρικα στοιχειά τους. Τὸ κυματάκι τοῦ Κορινθιακοῦ ξεδιπλώθηκε μὲ χαρούμενο φλοΐσβο ἕως τὰ μουράγια. Τὶς 13 Μαρτίου τὸ Καστέλλι παραδόθηκε χωρὶς ἀντίσταση. Ἡ φρεγάτα ἦρθε κι' ἄραξε κατάντικρυ στὸ Κάστρο. Λαχτάρισαν οἱ τάπιες. Ἂς εἶναι καὶ τὴν τελευταία στιγμή! Πεινοῦν τόσο πολύ, χρόνια τώρα νηστικές, γιὰ μπόμπες καὶ γιὰ πτώματα! Διψοῦν τόσο πολύ, χρόνια τώρα ἀπόχτιστες, γιὰ φωτιὰ καὶ γιὰ αἷμα! Θὰ χορτάσουν, θὰ μεθύσουν. Νά, τὰ στήθη τους. Ἂς τὰ καταξεσκίση ἡ φρεγάτα μὲ τὶς μπόμπες της!

Χαμένες ἐλπίδες. Χωρὶς καμμιὰ κανονιά, χωρὶς σταλαγ-

ματιὰ αἷμα, τὶς 18 Ἀπριλίου 1829 παράδοσαν οἱ Τοῦρκοι τὸ Κάστρο στὸν Καποδίστρια καὶ μπαρκαρίστηκαν γιὰ τὴν Πρέβεζα . . .

Γράφει ὁ Σπ. Τρικούπης στὴν ἱστορία του:

« . . . Ὥστε τὴν 18 Ἀπριλίου ὑψώθη κατὰ πρώτην φορὰν διαρκοῦντος τοῦ ἀγῶνος ἡ ἑλληνικὴ σημαία ἐπὶ τοῦ φρουρίου ἐκείνου . . . Ἡ ἅλωσις τῆς Ναυπάκτου ἐστε-

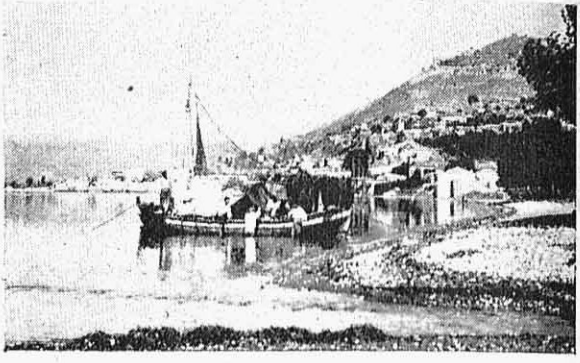

Εἰκ. 4. — Γενικὴ Ἄποψις τῆς Ναυπάκτου
μὲ τὸ Κάστρο της ἀπὸ τὸ Ἀνατολικὸ μέρος.

ρέωσε τὸν ἀγῶνα κατὰ τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα καὶ ἀπήλπισεν ὅλους τοὺς κατὰ τὴν Δυτικὴν Τούρκους . . .».

Αὐτὸ εἶναι τὸ μόνο μερδικό του ἀπὸ τοὺς μεγάλους θησαυροὺς τῆς δόξας, ποὺ σκόρπισε σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα τοῦ 21 ἡ αὐταπάρνηση τῶν σκλαβωμένων παιδιῶν της καὶ ἡ ἀπελπισμένη λύσσα τῶν τυράννων της.

Ἄλλαξε ἡ σημαία. Ἦταν κι' αὐτὸ κάτι. Μὰ καθὼς ὁ ἴσκιος τοῦ Σταυροῦ ζωγραφίστηκε στὰ διψασμένα χώματα, τὸ προαίσθημα τοῦ θανάτου ἔγινε ζωηρότερο. Ἕνας τάφος ἄνοιξε στὸ ἀπέραντο διάστημα, τάφος ἀόρατος γιὰ τοὺς πολλούς, τάφος βαθὺς σὰν χάος. Εἶναι ὁ μόνος τάφος, ποὺ

μπορεῖ νὰ δεχτῆ τὸν αἰωνόβιο, πελώριο γίγαντα, ποὺ δὲν ἔπαψε νὰ πολεμάη τρεῖς χιλιάδες χρόνια. Ἕνας ἀνείπωτος χρησμὸς ἀγνώστου μαντείου, σωπασμένος ὁλότελα μπροστὰ στὶς ἀστείρευτες χαραυγὲς τῆς αἰωνιότητος, θέλει νὰ μαρτυρήση πὼς δὲν θὰ ξαναπολεμήση πειὰ ποτέ!

Οἱ χῶρες καὶ τὰ χωριὰ καὶ τὰ Κάστρα ἔχουν κι᾽ αὐτὰ τὴ μοῖρα τους καὶ τὸ ριζικό τους καθὼς τἄχουν κ᾽ οἱ ἄνθρωποι. Ἔχουν καὶ τ᾽ ἄψυχα τὰ πεπρωμένα τους καθὼς τἄχουν οἱ Φυλὲς καὶ τὰ Ἔθνη . . .

Τώρα ποῦ πέρασε ἕνας ὁλόκληρος αἰῶνας ἐλευθερίας μπορεῖ νὰ σκεφθῆ ὁ κάθε εἰρηνικὸς πορθητής του ***τί θὰ ἦταν*** τὸ Κάστρο τοῦ Ἐπάχτου ἂν ἔπεφτε στὰ χέρια τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τὰ πρῶτα χρόνια τοῦ εἰκοσιένα. Πόσες ἄλλες δόξες νωπότερες θἄχε, χωρὶς ἄλλο, προσθέση στὶς παληὲς χρυσομαραμένες του δόξες! Δόξες ἱερώτερες, ζωντανώτερες γιὰ μᾶς — γονιμώτερες δόξες.

Τί θὰ ἦταν;

Σκέπτομαι πῶς ἂν εἶχε κυριευθῆ ἔγκαιρα ὁ Ἔπαχτος, δὲν θὰ ὑπῆρχεν ἴσως στὴν ἱστορία τὸ Μεσολόγγι!

Ναύπακτος, 1929.

Γ. ΑΘΑΝΑΣ